
GABRIEL BĂRDĂȘAN, *ELEMENTUL LATIN MOȘTENIT ÎN LEXICUL DIALECTULUI ISTROROMÂN*, TIMIȘOARA, EDITURA UNIVERSITĂȚII DE VEST, 2016, 614 p.

Deși este dialectul românesc sud-dunărean cu cel mai mic număr de vorbitori sau poate tocmai din acest motiv, despre istroromâni și istroromână s-a scris, de-a lungul timpului, mult și temeinic. Este suficient să parcurgem, de exemplu, cele 3 volume ale *Studiilor istroromâne* ale lui Sextil Pușcariu pentru a trage, firesc, concluzia că nu au mai rămas aspecte importante de analizat cu privire la acest dialect istoric al limbii române. Cu toate acestea, amplul studiu semnat de Gabriel Bărdășan, *Elementul latin moștenit în lexicul dialectului istroromân*, demonstrează cu prisosință contrariul. În urma lecturii cu creionul în mână a acestei lucrări, tentația de a folosi sintagme care pot părea exagerate din cauza utilizării lor excesive și, de foarte multe ori, fără justificare este mare, dar, în situația de față, pe deplin îndreptățită. Prin urmare, considerăm că este vorba de o lucrare deosebit de valoroasă pentru dialectologia și istoria limbii române, comparabilă în mare măsură cu *Studiile istroromâne* pe care le-am amintit deja. Este o lucrare care reprezintă rezultatul unui demers îndrăzneț, ambițios și necesar de inventariere a tuturor „elementelor de origine latină – indiferent de gradul lor de utilizare, de aria de răspândire ori de caracterul perimat sau uzual al acestora” (p. 7) și de verificare a vitalității acestui „fond lexical în ansamblul vocabularului istroromân” (*ibidem*).

Pornind de la faptul că stratul lexical latin al românei reprezintă unul dintre semnele identității romanice, în primul capitol, *Fondul latin moștenit din structura lexicului românesc* (p. 9-33), autorul face considerații documentate privind situația și specificul lexicului latin moștenit de română, pe de o parte, și de celelalte limbi romanice, pe de altă parte, dar și în legătură cu etapa de unitate a limbii române, cunoscută în literatura de specialitate (și) ca română comună.

În ciuda rezultatelor remarcabile la care autorul ajunge, cel de-al doilea capitol al lucrării – cel mai întins, de altfel – are un subtitlu prudent și, totodată, modest: *Stratul lexical de origine latină din dialectul istroromân. Încercare de delimitare*. Această „încercare” se întinde însă pe mai mult de 500 de pagini (p. 34-542), constituindu-se într-un studiu temeinic, minuțios al materialului lexical istroromân, cu atât mai meritoriu cu cât situația istroromânei este una specială. Prezența de secole a acestor urmași ai românității sud-dunărene într-o zonă cu caracter multietnic și multilingvistic cum este Peninsula Istria, precum și factori de ordin politic, economic, cultural și sociolingvistic (statutul de idiom vorbit într-un cadru restrâns, numărul foarte mic al vorbitorilor etc.) au influențat decisiv configurația actuală a acestui idiom, care se prezintă ca un „ansamblu de graiuri nestandardizate” (Caragiu-Marioțeanu 1975: 222)². Astfel, orice încercare de sistematizare a unui lexic extraordinar de eterogen al unui idiom lipsit de o variantă literară reprezintă o provocare serioasă, cu atât mai mare cu cât este vorba de stratul de origine latină. Prin urmare, demersul realizat de Gabriel Bărdășan este valoros atât prin prisma faptului că este vorba de o lucrare de etimologie, cât și prin truda de a încadra un material dialectal deosebit de vast și de

² Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975.

divers între coordonatele riguroase ale unei abordări lexicografice, în care, în mod ingenios și practic, cuvintele pentru care toate sursele lexicografice au propus același etimon latin sunt puse în ordinea alfabetică a etimonului, iar celelalte, cu etimon discutabil, sunt ordonate alfabetic în funcție de termenul istroromân.

În ceea ce privește sursele de material, dubla perspectivă – evolutivă și descriptivă – din care autorul analizează lexicul latin moștenit din istroromână impune și tipurile de surse necesare unui astfel de demers: pe de o parte, surse cu „caracter etimologic (glosare dialectale, studii referitoare la lexicul istroromân, dicționare etimologice ale limbii române, lucrări de istoria limbii române” (p. 43), pe de altă parte, surse care „înregistrează «mostre de limbă» [...] (de exemplu, textele dialectale [...], vocabulare și glosare elaborate ca urmare a culegerii de texte dialectale, atlase lingvistice)” (*ibidem*).

Cuvintele sunt prezentate în manieră monografică, fiind precizate categoriile morfologice, sensurile, adesea însoțite de contexte ilustrative, atestările, localitatea/localitățile în care sunt consemnate și, bineînțeles, etimologia. Impresionează știința autorului de a stăpâni un material, așa cum am afirmat, extraordinar de vast și de eterogen, precum și secțiunea consacrată etimologiei, în care sunt indicate toate lucrările (dicționare, glosare, studii etc.) care propun etimonul cuvântului avut în vedere și în care, deseori, în urma evaluării și reevaluării riguroase a soluțiilor propuse de predecesori, se propun soluții etimologice noi. Imaginea elementului latin moștenit în istroromână este completată cu formațiile interne ale cuvintelor considerate moștenite sau posibil moștenite – derivate, compuse și cuvinte obținute prin schimbarea valorii gramaticale, pe care autorul le notează, acolo unde este cazul, în ultimul paragraf al articolului lexicografic.

În urma demersului de inventariere și analiză a elementelor de origine latină din istroromână, autorul identifică „646 de elemente lexicale [...] care continuă etimoane latinești” (p. 542). Acest număr, indicat de autor cu prudența impusă de situația particulară a istroromânei, raportat la „media celor 2000 de cuvinte latinești moștenite din latină de fiecare dintre limbile romanice” demonstrează faptul că „tendența de sărăcire a vocabularului, manifestată încă în lexicul latinei populare, se continuă și în limba română [...] Fenomenul este mult mai intens în lexicul dialectului istroromân” (p. 597), aceasta fiind o consecință firească a condițiilor în care s-a dezvoltat și în care se vorbește (încă!) acest idiom românesc sud-dunărean, aflat sub o presiune constantă din partea limbii croate și, pentru o perioadă relativ întinsă de timp, și sub cea a limbii italiene, cu precădere a dialectului venețian.

Autorul nu se limitează, așa cum pare să sugereze titlul lucrării, doar la evidențierea elementului latinesc în dialectul istroromân, ci are în vedere și celelalte dialecte istorice românești – aromân, meglenoromân și dacoromân (p. 565-572), punând astfel, prin compararea acestora, la îndemâna cercetătorilor, un inventar mult mai bogat decât listele întocmite de S. Pușcariu, Th. Capidan și alți lingviști cu privire la prezența elementelor latinești moștenite în cele patru dialecte istorice ale limbii române. Această comparație interdialectală evidențiază, printre altele, și existența unei legături mai puternice între istroromână și dacoromână „față de legătura dintre istroromână și celelalte dialecte românești sud-dunărene” (p. 574).

Importanța temei, materialul bogat analizat, modul de interpretare și soluțiile propuse sunt tot atâtea argumente pentru includerea volumului semnat de Gabriel Bărdășan, *Elementul latin moștenit în lexicul dialectului istroromân*, în rândul lucrărilor de referință, cu lectură obligatorie, din domeniul dialectologiei, al istoriei limbii române și al romanisticii.

Ana-Maria RADU-POP

După apariția la aceeași editură a *Tratatului despre Ființă* (2015, ediția românească 2001), în care s-a referit la relația ființă-logos, autorul oferă acest al doilea tratat (publicat în limba română în 2010) precedat, ca substanță, de lucrări precum *Ființă și extaz* (2002), *Divinul* (2006).

Cartea este alcătuită din trei părți intitulate : *I. Sinele (inconștientul)*, *II. Regiunea conștiinței de sine*, *III. Regiunea Ființei*, fiecare fiind segmentată în numeroase capitole indicate într-o *Tablă de materii* amănunțită, cu intrări utile pentru cei ce doar consultă tratatul. *Introducerea* și cele 234 de *Note* ne lămuresc în privința viziunii autorului și trimit la sursele folosite. Secvențe rezumative sunt intercalate între părți și asigură o continuitate în înțelegerea demersului integral. Savant reputat în psihiatrie și profesor de metafizică, autorul împrumută din psihologie și fenomenologie concepte pe care le revalorizează conferindu-le, după cum el însuși se exprimă, „prestigiul ontologic” (p. 29). Ca tip de discurs, este de remarcat folosirea persoanei I pe întregul parcurs al lucrării. Subiectul și obiectul se confundă, iar stilul, în română, a condus la receptarea „jubilației” și „exaltării” într-un soi de „cântare” a Ființei și a ființării (Steinhardt). În versiunea în franceză această particularitate se estompează prin înlocuirea unor exprimări emoțional-poetice având funcția de sugerare cu termeni neutri.

Din perspectiva Ființei revelate de gândirea metafizică, Corneliu Mircea definește spiritul gânditor al ființei individuale și, în continuare, arată apartenența acestuia la spiritul universal echivalat cu „principiul originar” (Anaxagora) sau „spiritul absolut” (Hegel), numit și *Unul, Ființa, Spiritul*, spiritul suveran. Se referă la spiritul reflexiv care gândește Ființa arătând că, la rândul ei, Ființa se dezvăluie prin spiritul reflexiv. Prin raportare la conștiința de sine discută despre judecata teoretică, etică și estetică și despre dimensiunea socială a Ființei. Arată cum prin religie, artă, meditație ființa este condusă, prin transfigurarea lumii exterioare și interioare, către „adevărul său transcendențial”. Studiază trăirile *ek-statische* transconștiente și transraționale. Se arată interesat de mărturiile pacienților resuscitați din moarte clinică efemeră, precum și de experimente de regresie hipnotică pentru sondarea dimensiunii spirituale „supraconștiente” care confirmă reîncarnarea.

Într-un mod deosebit de interesant și lămuritor pentru întregul demers ni se dezvăluie relația dintre esența spiritului și realitatea corpului fizic. Noutatea demersului (cel puțin pentru noi, cei mai puțin cunoscători în domeniu), constă în aceea că în descrierea manifestării spirituale, autorul nu separă, nici măcar din rațiuni metodologice, spiritul de trup, de materie – materia vie în realitatea ei biologică și neurologică. Dimpotrivă, Corneliu Mircea afirmă că spiritul se alcătuiește în trepte succesive dintr-un „aliaj” idee – arhetip – afect – pulsiune. Ni se arată, pas cu pas, cum poate fi înțeles „corpul spiritual”. Aflăm că impulsurile instinctive, senzațiile, percepțiile, afectele, reprezentările, simbolurile arhetipale, etosul magic, conceptele sunt tot atâtea trepte în formarea conștiinței de sine. Toate sunt integrate în dimensiunea socială a judecății și, dincolo de conștiință, în spiritul individual și universal. O idee, un sentiment, o pulsiune pot fi, fiecare, la originea unei „sfere spirituale” și a unei „teme” dominante, imperative. Prin activarea / inactivarea unei „teme” pot avea loc perturbări sau conflicte intrapsihice, dar și remodelări ce deschid, prin meditație, calea spirituală ce duce la „contopirea cu adevărul esențial și transcendențial” (p. 313). Cităm dintr-un fragment cu caracter rezumativ din *Livre III. La région de l'Être. Chapitre I* :

« [...] *les sensations – systématisées par la perception formative – se transforment en représentations, en symboles archétypiques et en concepts intégrés dans les sphères toujours plus amples et plus essentielles de la pulsion, de l'affect, du subconscient magique et de la conscience de soi. Chaque nouvelle dimension transfigure les dimensions antérieures, qui gardent leurs fonctions initiales et qui continuent de fonctionner en vertu des anciennes lois qui les gouvernaient ; elles se subordonnent à la nouvelle dimension coordinatrice. L'activation d'une région définie par une qualité déterminée rendra inactives les lois de la région sous-jacente ou de celle surjacente. Lorsqu'une sphère spirituelle étend son influence, son thème dominant remodèle les régions périphériques et leur confère de nouvelles significations, remplaçant souvent certains éléments qui appartiennent en fait à d'autres sphères, en fonction de la situation existant à un moment donné. Pourtant mon esprit, à la fois fini et infini, poursuit son chemin tracé depuis l'éternité et s'ouvre vers l'Absolu que l'on entrevoit au-delà de l'horizon de la conscience »* (p. 267).

Pentru versiunea în limba franceză cartea a beneficiat de trei avantaje : 1) Traducătoarele, prof. dr. Maria Țenchea și lect. dr. Adina Tihu, cadre didactice la Universitatea de Vest – specializarea limba franceză, sunt perfect bilingve și ca atare dispun de automatisme verbale în limba țintă fără riscuri de nedorite interferențe cu limba maternă; au o pregătire umanistă de largă deschidere și o bogată experiență de traducere. 2) Au existat o cooperare de lungă durată cu autorul și consultări punctuale. 3) Nivelul conceptual al expunerii facilitează corespunderea termen la termen. Nu e de mirare că editura nu a avut obiecții sau observații la textul oferit. Totuși, nu puține trebuie să fi fost dificultățile de traducere dacă avem în vedere rigorile sintaxei franceze și exigența de claritate ce decurge din natura limbii țintă și stadiul ei de evoluție. Responsabilitatea traducătorului depinde nu numai de buna stăpânire a celor două limbi. El se confruntă cu coduri profesionale progresiv asimilate, cu stiluri funcționale în domenii diferite. În cazul operelor cu caracter novator nu dispune întotdeauna de echivalențe acreditate prin dicționare sau scrieri anterioare.

Maria Țenchea a comentat într-o serie de comunicări la colocvii de lingvistică și traductologie câteva ingenioase soluții de traducere în versiunea sa franceză a *Tratatului despre Ființă* (2015) sau referitor la alte lucrări de ontologie. Avea în vedere expresii originale sau specifice limbajului filosofic pentru care translarea literală ar fi însemnat o forțare a exprimării în franceză și opacizarea sensului. Adina Tihu ne semnaleză conceptul *deschidere nivelică*, important în gândirea lui Corneliu Mircea, pentru care traducătoarea, după reformulări succesive, a propus *ouverture graduelle étagée* și *ouverture qualitative-graduelle*, formule de explicitare (*explicitation* (fr.) – termen de traductologie lansat de Maria Țenchea).

O frecvență mare a cuvintelor compuse prezente în textul în română a îngreunat decodarea și recodarea sensului într-o primă fază a operației. Echivalarea semantică e dificilă pentru că aceste cuvinte au referent unic și semem multiplu. Produsul final nu frapează printr-o abundență exagerată de cuvinte compuse. Probabil s-a depus efort de ambele părți – autor și traducător – pentru redarea ideii, nu a cuvântului. În ce privește formarea cuvintelor preponderent prin compunere, aceasta este specifică limbii germane. E posibil ca influența marilor gânditori germani, receptați de filosofii români în original sau în versiuni românești să fi atras și procedeul de denominare prin cuvinte compuse, cum am putut observa și în alte lucrări de filosofie.

În cercuri de specialitate, Adina Tihu a vorbit despre creativitatea lexicală, o caracteristică a limbajului autorului. În opinia traducătoarei, expresivitatea stilului fiind mai degrabă proprie limbajului poetic, conotativ, nu trece întotdeauna proba traducerii într-un cod lingvistic preponderent noțional, denotativ. Astfel, în acord cu autorul lucrării, s-a optat uneori pentru

eliminarea unor redundanțe prezente în textul-sursă al căror efect de sugerare sau persuasiune s-ar fi anulat oricum de la sine în co-textul francez. Într-adevăr, în tipar formal diferit, se pierd consonanțe, efecte retorice, implicite aluzii culturale. Redarea lor ar reduce transparența ideii. Acest aspect poate fi analizat dacă facem diferențierea între expresivitatea limbii (limbilor) naturale, limbajul propriu domeniului de referință și stilul personal unic. În teorie. În practica traducerii, distincțiile intervin spontan și dau măsura cunoașterii, autocontrolului și creativității traducătorului.

Apariția lucrării *Traité de l'Esprit* marchează o treaptă importantă în evoluția gândirii europene. Sistematizează și introduce date noi. Deschide căi pentru cercetări interdisciplinare. Ea s-a dovedit a fi totodată un teren prielnic de experimentare a traducerii – ca proces și produs – din română în franceză.

Elena GHIȚĂ

MARIN BUCĂ, MARIANA CERNICOVA, DICȚIONAR DE ANTONIME SINONIMIZAT, BUCUREȘTI, PESCĂRUȘ, 2017, 311 p.

Lucrarea pe care o recenzăm, *Dicționar de antonime sinonimizat*, face parte dintr-un impresionant șir de materiale lexicografice elaborate de prof. univ. dr. Marin Bucă și de conf. univ. dr. Mariana Cernicova, în colaborare sau separat (spicuim dintre lucrările concepute în colaborare: *Dicționar analogic și de sinonime* 2014, *Dicționar de câmpuri frazeologice* 2015, *Dicționar general de expresii și locuțiuni ale limbii române*, în două vol., 2017).

Răspunzând unei nevoi permanente de înregistrare, de rafinare și de reactualizare a variilor resurse ale tezaurului limbii române contemporane, prin corpusul lexicografic al *Dicționarului de antonime sinonimizat*, autorii Marin Bucă și Mariana Cernicova prezintă starea actuală a lexicului românesc. Totodată, prezentarea relațiilor de antonimie dintre cuvinte sau mai precis dintre sensurile cuvintelor (seme incompatibile contrarii și contradictorii) se realizează și prin conectarea exemplificată și contextualizată la relațiile de sinonimie, care sunt funciar legate de cele de antonimie, caz în care rezultă fie opoziția antonimică dintre două serii de sinonime, fie opoziția antonimică cu un singur șir sinonimic, fapt lingvistic denumit „relații sinsemice”.

În altă ordine de idei, specialiștii lexicologi și semanticieni au decelat, de-a lungul timpului, principiile care stau la baza formării cuplului antonimic, precum principiul presupunerii reciproce sau al atracției reciproce (M. Bucă 1976), principiul binarismului, cel al distribuției similare și egale ș.a.. Cu ajutorul acestor principii se poate dezvălui natura intrinsecă a antonimelor și se pot identifica termenii opozabili „perfecti”. În același timp, și un alt fapt este cert, și anume, că la nivelul conștiinței lingvistice a vorbitorilor unei limbi există, deja din copilărie, o cantitate semnificativă de perechi antonimice (canonice și necanonice), întrucât nevoia noastră de a categorisi propriile experiențe în antonime de tipul *bine-rău*, *frumos-urât*, *lumină-întuneric*, *viață-moarte* etc. se manifestă predilect. Însă, pe lângă această fixare timpurie a antonimelor în vocabularul nostru, nu trebuie să excludem o anumită predispoziție a cuvintelor, în general, de a se organiza în tipare antonimice. De aceea, contrapunerii semantice cu caracter constant, simetric

și stabil i se adaugă și cea cu caracter imprevizibil, original, stimulator în crearea de antonime extrasistemice.

Ancorați în realitatea obiectivă a dinamicii lexicale a limbii române și consemnând în *Cuvântul-înainte* al dicționarului recenzat aspectele menționate anterior, autorii-specialiști Marin Bucă și Mariana Cernicova își alcătuiesc corpusul lexicografic într-un mod competent, judicios și tenace. În cele 311 pagini ale dicționarului-laborator sunt cuprinse nu mai puțin de 3780 de cupluri antonimice, organizate alfabetic, cu care se evidențiază cele două fenomene conjugate, antonimia și sinonimia, și care pot fi circumscrise unor modele de relații sinsemice de tipul: *Dărnicie, culanță, generozitate, mărinimie ≠ avariție, calicie, parcimonie, zgârcenie* (p. 94); *Onest, cinstit, corect ≠ neonest, malonest, necinstit, incorect* (p. 232). În unele cazuri, forma blocurile antonimico-sinonimice este complexă, deoarece intervin și sensurile polisemantice în organizarea lor. De pildă, GRAV ≠ UȘOR: 1. *Grav, malign, primejdios ≠ ușor, benign, curabil, vindecabil*; 2. *Grav, important, însemnat ≠ ușor, neimportant, neînsemnat*; 3. *Grav, aspru, sever ≠ ușor, blând, indulgent* (p. 139); MOARTE ≠ ÎNVIERE: 1. *Moarte, deces, dispariție, pieire ≠ înviere*; 2. *Moarte, uscare, veștejire ≠ înviere, renaștere* (p. 217).

Tehnica exemplificării literar-aforistice pe care o adoptă autorii lucrării recenzate contribuie la decuparea expresivă a realităților lexicale, creându-se o anumită concretețe și fluiditate a parcurgerii secvențelor lexicografice: „Drăcușorul a stat o clipă în prag, apoi, cu o voluptate felină, s-a repezit la mine, să-mi dovedească iute că aceleași buze pot fi *reci* ca gheața și *fierbinți* ca flacăra cea mai vie” (I.L. Caragiale) (s.n., p. 130); „La capătul *inteligenței* lucide stă *nerozia* oarbă”. (N. Steinhardt) (s.n., p. 152); „Plăcere *scurtă*, căință *lungă*” (Proverb) (s.n., p. 206).

Lucrarea lexicografică recenzată este rezultatul unei munci meticuloase și riguroase sub aspect științific, autorii fiind deosebit de interesați ca utilizatorul limbii române să înțeleagă complexitatea relațiilor sinsemice și, mai ales, să fie stimulat în dezvoltarea aptitudinilor sale lingvistice, ceea ce recomandă acest dicționar ca un instrument de lucru extrem de util.

Daniela GHELTOFAN

XAVIER MONTOLIU PAULI, ILINCA MATEI (EDS.), *VIAȚA PRINTRE VIEȚI / LA VIDA ENTRE VIDES. FESTSCHRIFT FÜR JANA BALACCIU MATEI, ILUSTRATĂ DE CRISTINA ȚURLEA, BUCUREȘTI, EDITURA OMONIA, 2017, 358 p.*

Volumul omagial *Viața printre vieți / La vida entre vides. Festschrift für Jana Balacciu Matei* celebrează, la împlinirea a 70 de ani, activitatea lingvistică, editorială și traductologică a Janei Balacciu Matei subliniind, în special, contribuția deosebită a autoarei în a face cunoscută cultura și literatura catalană în spațiul cultural românesc. Este un volum la crearea căruia au contribuit, cu pricepere și mult drag, 29 de autori români și catalani și care îi vorbește cititorului, în românește sau în catalană, despre România și Catalonia, spațiile de suflet ale Janei Balacciu Matei.

Alcătuirea volumului este una polifațetică, cititorul fiind purtat, fără a fi în pericol să se plictisească, de la poezie, la proză, de la literatură și critică literară, la lingvistică și de la practica,

la teoria traducerii. Aceste repere sunt întregite de evocări pline de viață și suflet ale unor momente de o deosebită însemnătate din viața Janei Balacciu Matei, completate, în încheierea volumului de o trecere în revistă a întregii sale activități.

Volumul debutează cu un episod emoționant povestit de Marta Nadal, întâmplat în 1 iulie 1991, când, pentru prima dată, cea care urma să devină cea mai însemnată traducătoare de limbă catalană din România, a ajuns la Barcelona și se afla la început de drum. Descrierea plină de emoție făcută Janei Balacciu Matei din anii '90 creionează o ființă micuță și fragilă în aparență, dar care ascunde o mare hotărâre de a-și împlini visurile și de a reuși. Așa cum spune și Marta Nadal în textul său, un deceniu mai târziu, în 2002, „la dona del tren” era deja un nume de referință, o prietenă fidelă a limbii și culturii catalane, un ambasador al acestora în spațiul cultural românesc.

Evocarea lasă loc unui interviu în care răspunsurile la cele 16 întrebări adresate de către Marta Nadal îl vor apropia pe cititor de traducătoarea și editoarea Jana Balacciu Matei, îi vor dezvălui părerile și impresiile acesteia asupra unor teme pe care le-a abordat cu foarte mult profesionalism de-a lungul carierei sale, printre care: traducerea literară, activitatea editorială sau scrierile medievale.

O carieră de succes, text al regretatului academician Marius Sala, reprezintă o completare venită din spațiul românesc a poveștii de viață a Janei Balacciu Matei și care urmează textul Martei Nadal. Urmând aceeași structură, autorul evocă prima întâlnire cu cercetătoarea și precizează, din perspectiva contextului cultural și istoric românesc, conjunctura care a transformat-o pe Jana Balacciu Matei dintr-un simplu cercetător la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București într-o traducătoare de excepție care a adus limba catalană în atenția cercetătorilor romaniști de la noi. Marius Sala subliniază activitatea de cercetător, editor și traducător a autoarei omagiate, vorbind cu multă prețuire despre meritele sale profesionale și despre reușitele acesteia. Numeroasele premii obținute și recunoașterea internațională de care se bucură aceasta sunt menționate ca repere importante ale unei „carriere de succes”. Cu toate acestea, cel mai important aspect care reiese dintre rândurile scrise de acesta este dimensiunea profund umană a unei prietene cu un suflet deosebit, Jana Balacciu Matei.

Volumul omagial are o structură eterogenă, dar, în același timp, echilibrată, astfel, presărate printre textele dedicate cercetării literare, lingvistice sau traductologice, ochiul cititorului se va delecta cu mici intermezzouri grafice evocând Catalunia și spațiul catalan, precum și cu fragmente literare, în proză (Sònia Moll - *Romanian Landscape*) sau în versuri (Denisa Comănescu – *Pessoa*, Ileana Mălăncioiu - *Și totuși cât aș vrea*, Francisc Parcerisas – *Piscina*, Amadeu Vidal i Bonafont - *Volada*), dintre care unele dedicate direct (Carles Duarte i Montserrat - *Des de llevant*) sau indirect (Stelian Țurlea - *Prințesa la ceremonie*) celei omagiate.

Acest bogat mozaic textual, pretext pentru variațiuni pe aceeași temă, constituie o plăcută surpriză pentru cititor și îl fac să aștepte cu nerăbdare să vadă ce surpriză îl mai așteaptă la următoarea pagină.

Studiile adunate în volumul omagial abordează toate domeniile dragi Janei Balacciu Matei, una dintre dimensiunile reprezentative ale acestuia, reunind șapte titluri, o constituie *studiile literare*. Astfel, volumul omagial debutează cu studiul lui D. Sam Abrams – *Marin Sorescu: «L'estremiment de la primera vegada»*, în care un mare iubitor al literaturii române ne vorbește amplu și documentat despre difuzarea și receptarea operei lui Marin Sorescu în spațiul anglo-saxon, precum și despre contribuția acestuia la dezvoltarea poeziei moderne de expresie anglo-saxonă.

Cu studiul următor, *Un escriptor sense prèstecs? Influències i confluències (sovint iròniques) a l'obra de Pere Calders*, se trece în spațiul literar catalan, iar Francesco Ardolino

analizează influențele literare și perspectiva ironică în opera lui Pere Calders, un scriitor asupra operei căruia s-a aplecat și Jana Balacciu Matei în cercetările sale.

Datorită tematicii abordate, vom menționa aici, chiar dacă este vorba despre un scurt eseu creativ și nu despre un studiu literar *stricto sensu*, textul lui Jaume Cabré – *Que com es fa una novel·la?*, mărturie directă a unui scriitor și profesor de *tehnici narrative*, care ne pune față în față cu dilemele artistului și cu problematica actului de creație literară. Așa cum era de așteptat, finalul textului este deschis, iar Jaume Cabré, cu multă modestie, mărturisește că speră să atingă și el măiestria în literatură... la un moment dat.

Textul Elisabetei Lăsconi, *Un splendid concert românesc*, analizează romanul *Vocile lui Pamano* al autorului menționat anterior, Jaume Cabré. Textul prezentat în volum este postfața traducerii în limba română a acestui roman, traducere realizată de Jana Balacciu Matei, o analiză literară în toată puterea cuvântului, ce se concentrează în special pe natura polifonică a narațiunii și trece în revistă motivele literare ale acesteia.

Continuând seria de studii literare din spațiul cultural catalan, Fina Llorca i Antolín, *Una presència italiana en la biblioteca de Mercè Rodoreda*, compară proza Nataliei Ginzburg cu cea a autoarei catalane Mercè Rodoreda. Pornind de la o impresie personală, autoarea afirmă că, pentru cel care cunoaște proza Nataliei Ginzburg, textele scrise de Mercè Rodoreda au un aer de „dépjà lu”. Pentru a-și susține afirmațiile, aceasta realizează o analiză amănunțită a temelor și motivelor literare, a stilului, a personajelor întâlnite în operele celor două scriitoare. Concluzia studiului este că, în afară de elementele literare și autorii despre care se știe cu siguranță că au influențat scrierile autoarei Mercè Rodoreda, mai există și alte surse, încă nedocumentate, care au influențat creația literară a autoarei, și literatura italiană este una dintre acestea.

În studiul său, Juan M. Ribera Llopis, *Quadern català de notes lisboetes: Eugeni d'Ors, Carles Soldevila, Joan Estelrich*, analizează felul în care se reflectă în opera celor trei scriitori drumul parcurs de aceștia până la Lisabona, un adevărat itinerariu literar dezvăluind perspective diferite asupra felului în care fiecare în parte percepe și redă experiența trăită în spațiul cultural lusitan.

Un text deosebit este cel scris de Carme Riera, *Una fascinació compartida*, titlu care, în aparență, nu are nicio legătură cu textul analizat, *Don Quijote*. Analiza literară a fragmentului în care Don Quijote, în peregrinările sale, se îndreaptă spre Barcelona și felul în care este descris spațiul catalan de către Cervantes denotă pasiune și cunoaștere a textului. Semnificația titlului îi este dezvăluită cititorului de către autoare în ultimele rânduri ale studiului, când aceasta își declară încântarea de a transmite fascinația pentru lectură și pentru universul literar studenților săi, fascinație pe care, Carme Riera este sigură că o împărtășește cu Jana Balacciu Matei.

Partea cea mai consistentă a volumului este formată din studii având ca element central traducerea literară. Nouă dintre studiile publicate aici abordează, din perspective diferite, aspecte ale transferului lingvistic și cultural în diverse opere literare. Prima analiză a unei traduceri literare este cea a Laviniei Coman, *L'ombra del mar, șapte cântece de Nicolae Coman pe versuri de Miquel Martí i Pol – o contopire a muzicii cu poezia*. Contopire de text poetic cu analiză traductologică, studiul este valoros prin faptul că prezintă, sub formă de text paralel, o serie de șapte poezii ale lui Miquel Martí i Pol în limba catalană și traducerea acestora în limba română. În analiza sa complexă și rafinată, Lavinia Coman pune în evidență strategiile literare și muzicale ale textelor poetice traduse, subliniază contopirea tehnicilor literare și a celor muzicale și remarcă felul în care se construiesc, prin traducere, structuri poetice și melodice în forma unor mici bijuterii literare care, prin sensibilitatea lor, încântă sufletul cititorului.

Studiul *Notes a la traducció catalana de Miquel Martí i Pol de la cantata Fulgor i mort de Joaquín Murieta de Pablo Neruda* de Luisa Cotoner Cerdó ne introduce în problematica traducerii pieselor de teatru și, după o prezentare a originalului, autoarea evidențiază și analizează o serie de strategii de traducere utilizate în versiunea în limba catalană a acesteia.

Revenind în spațiul cultural românesc, textul Ioanei Ieronim, *Prezentul continuu al traducerii*, evaluează felul în care este percepută poezia în prezent în raport cu alte genuri emergente, abordează complexa problematică a traducerii poetice și folosește acest pretext pentru a-l introduce pe cititor în universul vieții și operei poetului catalan Francisc Parcerisas. *71 Poeme*, în traducerea Janei Balacciu Matei, este volumul ales pentru a ilustra și comenta creația literară a acestuia.

Multiplele valențe ale traducătoarei omagiate în prezentul volum ies la iveală și din studiul *Biblioteca de Literatură Cipriotă*, realizat de Elena Lazăr. Cititorul află aici că, în afară de traducerea unui mare număr de opere literare de limbă catalană, Jana Balacciu Matei a participat activ la promovarea și dezvoltarea altor două „biblioteci” de traduceri literare în limba română, este vorba despre o colecție de traduceri din literatura cipriotă și din literatura neoeleună.

Revenind în spațiul contactelor culturale româno-catalane, studiul propus de Xavier Montoliu Pauli, *El diàleg entre la literatura catalana i la literatura romanesa a través de les traduccions literàries (I)*, ne oferă o panoramă completă, bazată pe date cantitative precise și bine documentate, ale prezenței literaturii catalane în spațiul cultural românesc, pornind de la primele contacte ale unor intelectuali români cu cultura catalană și până în prezent. Valoarea studiului constă în atestarea organizată și sistematică, pornind de la studii anterioare bazate pe date bibliografice din spațiul cultural românesc, a traducerilor literare din limba catalană în limba română și menționarea reperelor celor mai importante ale acestora.

Având în vedere că studiul reprezintă doar o primă apropiere de acest domeniu atât de complex, autorul menționează că panorama româno-catalană a traducerilor literare urmează a fi completată într-un studiu viitor.

Tot din aria traducerii literare, Diana Moțoc propune cititorului o analiză amănunțită, realizată la nivel microtextual, a diferitelor categorii de culturi prezente în romanul *Piața Diamantului*, fiecare categorie obligând traducătorul să apeleze la diferite strategii pentru transferul sensului din cultura sursă în cultura țintă. Multitudinea de exemple ilustrative analizate și comentate de către autoare îi permit cititorului să mediteze asupra multitudinii de dificultăți cu care se întâlnește traducătorul dincolo de dimensiunea lingvistică, atunci când dorește să facă accesibilă o operă literară unui spațiu cultural diferit prin traducere.

Deși, în aparență, este vorba despre un studiu lingvistic, textul Mariei Conca y Josep Guia, *Les unitats fràsiques en context. La meitat de l'ànima de Carme Riera*, este o analiză bazată pe instrumente informatice de analiză și explorare de corpus și concordanțe, care are ca scop realizarea unei descrieri detaliate a caracteristicilor stilului literar al autoarei Carme Riera. Citind studiul, cititorul va ajunge la concluzia că, dincolo de analiza frastică, un alt obiectiv al cercetării este utilizarea datelor obținute în vederea îmbunătățirii calității traducerilor literare. Prin urmare, din punctul nostru de vedere, acest studiu are implicații profunde în munca traducătorului, deoarece îi pune la dispoziție acestuia strategii de lucru și informații menite să îi perfecționeze munca.

Sanda Reinheimer Rîpeanu, în textul său *Viitorul romanic folosit cu valoare epistemică: "the catalan case"*, realizează un studiu comparativ în care pune în evidență modul de utilizare a viitorului în limbile romanice, având ca material de analiză traducerea literară a unui text din opera lui José Saramago. Studiul se centrează pe analiza uzului viitorului în principalele limbi romanice,

iar concluziile sunt relevante pentru felul în care, în traducerea literară, se utilizează sistematic structuri verbale specifice fiecărei limbi pentru a reda aceeași idee.

Ultimul studiu traductologic din acest volum este cel al lui Joan Santanach i Suñol, *La llengua i les llengües segons Ramon Llull*, în care se analizează uzul diferitelor limbi străine în opera poliglotului Ramon Llull.

În afara domeniilor menționate, volumul cuprinde un studiu lingvistic de Ramon Solsona, *La nova fraseologia que es fa i es desfà*, care face o trecere în revistă a diferitelor categorii de expresii uzuale și neologice utilizate în limba catalană actuală și prezintă un glosar detaliat al acestora.

Un alt domeniu este cel al filozofiei culturii, reprezentat de textele *Despre «Dumnezeul culturii». Funcția soteriologică a studiului la Cassiodor și Gerardus din Cenad*, de Alexander Baumgarten și *El cos i la corporeïtat*, de Armand Puig i Tàrrach.

Volumul se încheie cu un *Curriculum Vitae* al autoarei omagiate, o panoramă clară și cuprinzătoare, în care se încadrează tematic toate textele adunate în prezentul volum.

Autorii care au participat la constituirea acestui volum și-au unit cu toții vocile și, plini de dăruire, au alcătuit o colecție armonioasă, care îi vorbește cititorului din inimă despre domeniile dragi ale Janei Balacciu Matei, ambasador de suflet al culturii catalane în spațiul cultural românesc.

Cristina VARGA

EMIL DUMITRU, ECATERINA-ȘTEFANIA DUMITRU, A. M. ANDREEVA, O. V. SENIUKOVA, N. A. TIMOFEEVA, E. N. KORENEVA, A.V. ȘEVČENKO, K. V. HABAROVA, ELEMENTE DE LIMBĂ, CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE RUSĂ. CURS PRACTIC, BUCUREȘTI, PRO UNIVERSITARIA, 2016, 257 p.

Lucrarea recenzată se adresează elevilor, studenților și tuturor celor care doresc să studieze limba rusă ca limbă străină. Concepută ca suport de curs practic, lucrarea a fost elaborată de cadre didactice cu experiență în predarea limbii ruse ca limbă străină în cadrul instituțiilor de învățământ universitar și preuniversitar din România (Emil Dumitru și Ecaterina-Ștefania Dumitru), în colaborare cu un colectiv de profesori universitari din Federația Rusă (A. M. Andreeva, O. V. Seniukova, N. A. Timofeeva, E. N. Koreneva, A. V. Șevcenko, K. V. Habarova).

Suportul de curs este structurat în trei capitole: 1) *Învățăm să scriem în limba rusă*; 2) *Studiem literatura rusă*; 3) *Rusia. Țara și oamenii*. După cum reiese din denumirea capitolelor, obiectivele pe care și le propun autorii sunt formarea deprinderilor de scriere în limba rusă și însușirea materialului lexical și gramatical pe baza unor texte literare, istorice și geografice. Considerăm că metoda de predare a limbii ruse, propusă de autori, este una eficientă, ținând cont de faptul că, în procesul învățării unei limbi străine, elementele de cultură și civilizație interferează cu cele lingvistice. Concomitent cu învățarea limbii ruse, are loc o familiarizare cu realitatea culturală rusă.

Primul capitol, *Învățăm să scriem în limba rusă*, conține elemente de fonetică, lexic și gramatică și are drept scop formarea deprinderilor de scriere, citire și comunicare în limba rusă. În

acest capitol sunt propuse 17 lecții, fiecare debutând cu exerciții de fonetică și continuând cu lexic și gramatică, toate cuprinzând dialoguri utile în însușirea limbii ruse.

Al doilea capitol, *Studiem literatura rusă*, cuprinde texte și exerciții, care au drept scop familiarizarea celor care studiază limba rusă cu noțiuni de bază legate de folclorul rus, teoria literară, genuri și curente literare (clasicismul, sentimentalismul, romantismul și realismul), cu viața și opera celor mai importanți scriitori ruși. Capitolul conține 25 de teme consacrate analizei unor basme rusești (*Țăranul și ursul, Teremok*), vieții și operei lui A.S. Pușkin, punându-se accent pe lirica sa și pe romanul în versuri *Evgheni Oneghin*, vieții și operei lui M. I. Lermontov și N. V. Gogol. De remarcat temele legate de conceptele: ‘om de prisos’ și ‘om mărunț’ în literatura rusă, ilustrate pe baza romanului *Un erou al timpului nostru* de Lermontov și a nuvelei *Mantaua* de Gogol. Fiecare text este precedat de explicarea cuvintelor noi și de exerciții lexicale. La sfârșitul capitolului se propune un glosar foarte util cu noțiunile literare de bază.

În al treilea capitol, *Rusia, Țara și oamenii*, sunt prezentate texte adaptate despre geografia, istoria, organizarea politică și viața de zi cu zi ale poporului rus. Temele propuse în acest capitol sunt: 1) Teritoriul și poziția geografică a Rusiei; 2) Clima Rusiei; 3) Mările și apele continentale; 4) Relieful și resursele naturale; 5) Populația Rusiei; 6) Simbolurile de stat; 7) Organizarea politică a Federației Ruse; 8) Religiile Rusiei; 9) Orașele și regiunile Rusiei; 10) Zilele de sărbătoare. Fiecare temă conține un text, urmat de exerciții lexicale și gramaticale.

Prin tematică, abordare și bogatul material didactic, lucrarea de față reprezintă un curs de referință în România, care poate fi folosit atât ca manual și îndreptar de gramatică, cât și ca ghid pentru profesorii care predau limba rusă ca limbă străină.

Anca-Mihaela CIOCOIU

LAVINIA SIMILARU, *CERVANTES Y LAS MUJERES. ALGUNAS CIRCUNSTANCIAS DE SU ÉPOCA*, EDITORIAL ACADÉMICA ESPAÑOLA, BEAU BASSIN, 2018, 113 p.

El libro *Cervantes y las mujeres. Algunas circunstancias de su época* de Lavinia Similaru rastrea el interés del escritor por el mundo de las mujeres, demostrando que “Cervantes posa una mirada lúcida y concienzuda sobre el mundo que lo rodea” (p. 108). Leídas rigurosa y detalladamente, las obras de Cervantes constituyen una fuente innegable de informaciones históricas y antropológicas sobre su época; el escritor “describe la vida de sus contemporáneas con un sorprendente realismo, y hasta con pinceladas naturalistas” (p. 108), siendo asimismo “un finísimo conocedor de la psicología femenina” (p. 44).

En todas las obras cervantinas hay personajes femeninos, ya que “las mujeres abundan en las obras de Cervantes, y la variedad en cuanto a su condición social y su carácter es infinita. Hay mujeres de todas las condiciones sociales, mujeres de buenos sentimientos, mujeres de malos sentimientos, mujeres bellas, mujeres feas, mujeres jóvenes, mujeres viejas...” (p. 26).

Lavinia Similaru descubre, a través de estos escritos, la condición de las mujeres en el Siglo de Oro, con las profesiones “ancilares ejercidas por las mujeres de aquel entonces y a lo largo de los siglos” (p. 108), ya que suelen ser labradoras, criadas, amas de llaves, fregonas, verduleras, venteras, pastoras, brujas, prostitutas. También desentraña los quehaceres domésticos

cotidianos de las heroínas de Cervantes: Sanchica, la hija de Sancho Panza, está lavando ropa en el arroyo con otras mujeres cuando llega el paje con la carta y el collar de la duquesa; su madre, la mujer de Sancho, sale de su casa “hilando un copo de estopa” (Cervantes, *Don Quijote*, II, 50). Según Lavinia Similaru, “Con Teresa Panza logra Cervantes esbozar en unas cuantas pinceladas un magnífico retrato de la mujer humilde y ambiciosa, que desea secretamente llegar a ser noble” (p. 47), ya que sueña con ir a la corte en calesa, “para quebrar los ojos a mil envidiosos” (Cervantes, *Don Quijote*, II, 52).

Lavinia Similaru parece tener una especial predilección por Cenotia, una heroína de *Los trabajos de Persiles y Sigismunda*, “una hechicera que ha abandonado España por miedo a la Inquisición, y el lector se apiada irremediamente de ella, sintiendo la misma compasión que seguramente sentía Cervantes por las víctimas del implacable tribunal eclesiástico” (p. 71).

Tampoco faltan las mujeres nobles y Lavinia Similaru menciona a la reina Isabel I de Inglaterra, que aparece en la novela ejemplar *La española inglesa* y a la reina “desdibujada, sin nombre” (p. 41) de la comedia *Pedro de Urdemalas* y a la *gran sultana* doña Catalina de Oviedo, “que tiene remordimientos por estar casada con un infiel” (p. 42).

Tampoco se olvida la autora de la duquesa de *Don Quijote*, que “no deja de ser un personaje hilarante, a veces ridículo”, ya que “es curiosa como una criada” y espía conversaciones ajenas (p. 43).

La autora observa que las heroínas de Cervantes tienen temperamentos muy distintos, pero son “generalmente mujeres decididas, mujeres que saben lo que quieren, y están dispuestas a hacer cualquier cosa para lograr sus propósitos. Son mujeres que en muchos casos consiguen imponer su voluntad” (p. 75), mujeres que “van solas en busca del hombre que las había seducido, sin esperar la intervención de un padre o de un hermano” (p. 109). A pesar de su valentía, “todas buscan la protección de un hombre, todas desean tener a su lado un hombre poderoso, porque en la época de Cervantes la mujer no podía valerse por sí misma” (p. 75).

Un lugar peculiar concede la autora a Marcela: “la más importante y perturbadora de las mujeres osadas creadas por Cervantes es sin duda Marcela, la inolvidable heroína de la Primera Parte del *Quijote*, considerada comúnmente una precursora de las feministas” (p. 80).

Lavinia Similaru destaca que “el tema del matrimonio preocupaba mucho a Cervantes, es un tema que se puede rastrear a lo largo de todas sus obras” (p. 83). Además, Cervantes menciona “una serie de problemas matrimoniales, frecuentes en su época: los celos enfermizos del marido viejo (tal vez provocados por la impotencia) y de aquí la falta de concordia entre un marido viejo y una mujer joven; la escasez de recursos económicos, que acarrea el disgusto de la mujer, a quien el marido no puede mantener y ofrecer el modo de vida que ella desearía; y el adulterio de la mujer, en cuyas causas o justificaciones el escritor no suele ahondar” (p. 84).

Además de estos aspectos relacionados con la condición de la mujer, Lavinia Similaru consigue encontrar en las obras de Cervantes un tema que hace gastar en nuestra época mucha tinta, ya que, desafortunadamente, no ha desaparecido completamente de nuestra vida moderna: la violencia de género, tanto la violencia física como la violencia sexual. Tres heroínas del ilustre escritor la padecen: Juliana la Cariharta en *Rinconete y Cortadillo* es maltratada por su pareja, mientras que en las *Novelas ejemplares* hay dos casos de violaciones: Leocadia, en *La fuerza de la sangre*, es forzada por Rodolfo, del cual ella se enamorará más tarde y se convertirá en su esposa, y una peregrina sin nombre, pero mujer noble, madre de Costanza, es forzada en *La ilustre fregona* por un vecino, don Diego de Carriazo. Ella se queda embarazada y emprende un viaje para poder ocultar el suceso. No podrá criar a su hija. Cervantes “se limita a anotar una vez más los hechos, sin condenarlos, sin alabarlos, de manera que ignoramos su opinión, no podemos saber si está de

parte del hombre, o de la mujer” (p. 107). La autora considera muy acertadamente que “no podemos pretender que un escritor del Siglo de Oro tenga nuestra mentalidad del siglo XXI. Cervantes se adelanta mucho a su época, en muchos aspectos, y tiene intuiciones extraordinarias. Pero tampoco puede tener la misma sensibilidad que nosotros, al vivir en una etapa muy violenta de la historia de la humanidad. En los tiempos de Cervantes, la sociedad convivía con la violencia y con la muerte” (p. 96).

Al cotejar distintas ediciones de las obras cervantinas, Lavinia Similaru encamina su pormenorizado análisis a individualizar características fundamentales de la mentalidad del mundo en que vivió Cervantes. De esta manera, en *Cervantes y las mujeres. Algunas circunstancias de su época*, la autora demuestra haber leído a conciencia las obras del ilustre escritor y consigue restituírnos, a través de ellas, la condición de la mujer española en el Siglo de Oro.

Luminița VLEJA